

MORALNE OSNOVE DRUŠTVENOG PORETKA I KRIMINAL*

Olivera Pavićević*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Aleksandra Bulatović*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Odnos legaliteta i legitimiteta bi trebalo da kao svoj finalni ishod ima povećavanje inkluzivnosti društvene interakcije i moralni progres. Namera autorki ovog rada je da prikažu određene aspekte odnosa legaliteta i legitimiteta koji imaju pravno-filozofski i širi društveno teorijski značaj, kao i da naznače najznačajnije tačke u kojima se ovi uvidi razmimoilaze sa razumevanjem društvene stvarnosti u okvirima moralnih temelja. U društvenoj praksi se slabljenje konvergencije legaliteta i legitimiteta manifestuje na različite načine, a usko je povezano sa fenomenom kriminala i njegove političke i društvene percepcije.

Autorke u radu izlažu nekoliko ključnih problema koji stoje na putu procesa dekriminalizacije srpskog društva sagledavajući ih, u jednoj perspektivi, kao nedostatak kapaciteta prevazilaženja političkog koncepta prijatelj-neprijatelj na širokom društvenom nivou, a u drugoj, kao istrajnost u političkoj manipulaciji fenomenom kriminala i odustvo stabilnog institucionalnog balansa. Polazeći od razumevanja uloge kriminološke teorije i kao traganja za odgovorom na pitanje "šta sve proizvodi surovost", kao antipod solidarnosti koja predstavlja vezivo zajednice, autorke u radu daju argumente u prilog zabrinutosti zbog moralnog cinizma i apatije kao prevlađujućeg emocionalnog stanja savremenog

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: oliverapavicevic@mts.rs

* E-mail: abulatovic@sezampro.rs

srpskog društva fokusirajući njegov potencijal transmutacije u nekontrolisano nasilje.

KLJUČNE REČI: Kriminal / moral / društveni poredak / solidarnost / nasilje

VREDNOSTI, MORAL I PRAVNI POREDAK

Društveni poredak predstavlja celovitost društvene organizacije koja uključuje niz elemenata iz sfere ciljno racionalnog delovanja pojedinaca: političku organizaciju, moral, običaje, pravne i ekonomske aspekte itd. Društveni poredak nastaje funkcionalnim povezivanjem pojedinaca i društvenih grupa, pa je društveni život ljudi satkan iz široke mreže raznovrsnih društvenih odnosa u kojoj osim solidarnosti i međusobne saradnje postoje i napetosti i sukobi, kako između pojedinaca unutar grupa tako i između društvenih grupa. Te napetosti i sukobi, koje generišu različite potrebe i interesi pojedinaca i društvenih grupa, jedan su od glavnih uzroka strukturalnih promena u društvu. Da bi jedna društvena zajednica opstala, potrebno je da postoje određena pravila, principi, standardi i norme koji regulišu međusobne odnose među ljudima. Vrednosti se određuju kao relativno trajna i stabilna uverenja koja služe kao vodeći princip u životu pojedinca (Rokeach, 1973: 5). Kao društveni standardi delovanja i ponašanja, vrednosti određuju ljudske potrebe i interese, a preko njih, posredno, vrednosti određuju i sadržaje i forme društvenih odnosa. Vrednosti opisuju ideje koje ocenjujemo kao najveće dragocenosti, ono što osećamo da nam je važno i značajno da imamo, postignemo ili dostignemo. Zbog toga vrednosti često imaju i emotivnu ili afektivnu komponentu.

Moral se formira u korelaciji sa vrednostima, a funkcioniše kao regulator međuljudskih odnosa: čoveka prema društvu, drugim ljudima i sebi samom. Kao oblik društvene svesti, moral podrazumeva skup nepisanih pravila, navika i običaja koji utvrđuju međuljudske odnose i prosuđuju šta je dobro, a šta zlo. Moralne norme postoje od samog početka organizacije društvenog života i ljudi ih se pridržavaju bez obzira na sankcije. Moral se manifestuje u vrednosnom procenjivanju ljudskih postupaka i htenja kao vrednih i nevrednih, odn. onog što se odobrava, želi, preporučuje, nalaže, i onog što se ne odobrava, osuđuje, zabranjuje. Moral je vrednosni kriterijum koji se primenjuje na radnje i prakse.

Moralno verovanje, stavovi i osećanja čine celinu moralnog iskustva. Sam termin "moral" ima dve dimenzije značenja od kojih su obe nužno njegov

sastavni deo. Jednu dimenziju predstavlja njegova vrednosna specifičnost kojom se ustanovljuje domen njegove moguće primene i demarkaciona linija vrednosti. Drugu dimenziju čini to da je moral vrsta prakse, deo naše vrednosne stvarnosti, da je on jedna činjenica u oblasti društvene prakse. Moralna praksa ne može da se oslanja samo na moralne norme, već zahteva i adekvatne ljudske stavove i sklonosti koji motivišu ljude da se ponašaju u skladu s tim normama. Moral je jedna socijalna činjenica (Babić, 2008: 35).

Regulisanje društvenih odnosa među ljudima je u temeljima morala i prava, a oba služe gotovo istoj svrsi: ostvarivanju pravičnog i funkcionalnog društvenog života. Međutim, u ispunjavanju svoje funkcije, moral i pravo se koriste različitim sredstvima.

Pravni poredak se određuje kao jedinstvo pravnih normi i ljudskog ponašanja po tim normama koje se ostvaruju shodno utvrđenom načelu zakonitosti i odgovarajućim društvenih i pravnih vrednostima. Nasuprot moralu, pravo je sistem heteronomnih normi koje su zasnovane na autoritativnom propisivanju pre nego na dobrovoljnom prihvatanju, a ono postaje delotvorno obično putem formalne prinude, umesto neformalnog društvenog pritiska. Ova činjenica, takođe, pojačava razlog zbog koga su pravne norme uglavnom zainteresovane za ponašanje ljudi, a ne za njihova ubeđenja i osobine (Hart, 1961: 163). Pravna norma je interpretativna shema koja omogućava razumevanje i predviđanje ljudskih ponašanja s obzirom na pravo. Legalitet normi obezbeđuje nam, da sledeći norme, učestvujemo u onom što ima karakter poznatog, standardnog. Legitimitet podrazumeva svojevrsnu metaforu: legitimno delanje je iskorak u nepoznato, jer pati od nedostataka celine referentnih tačaka koje daje legalitet.

Stepenu razvoja društva odgovara stepen razvoja razumevanja društvenih činjenica, moralnog opravdanja (legitimacije) i pravnih normi (regulacije). Ukoliko razvoj tih dimenzija nije međusobno usklađen društvu predstoje krize, sukobi i promene kako u organizacijskom i praktičnom, tako i u teorijskom smislu. Kada je jaz između legaliteta i legitimiteta velik, generiše se institucionalna anomija i kriminalitet, pa u tom slučaju možemo govoriti o nemogućnosti filozofskog opravdanja društvene stvarnosti.

INSTITUCIONALNA ANOMIJA I KRIMINALITET

Gubitak poverenja u ljude, opadanje empatije i solidarnosti su faktori koji presudno utiču na povećanje političke pasivnosti i apatije. Moralni cinizam se definiše kao "verovanje da su ljudi mnogo gori nego što se pretvaraju da jesu i, da služe kao inferiorni uzori jedni drugima" (Stark, 1987: 896). Kolaps

moralne društvene kontrole dovodi do vakuma koji potencijalno privlači državnu i političku represiju. Tako se, moralni cinizam pojavljuje i kao odgovor na represiju političke zajednice. U potrazi za uzrokom ovakvog stanja, uvidi koje daje teorija institucionalna anomije ukazuju na posledice "institucionalne neravnoteže moći" koja ima različite tipove alternativne konfiguracije ispoljavanja (Messner, Rosenfeld, 2004). Prema ovim autorima, postoje različita pravila igre koja izražavaju razlike u institucionalnom balansu na osnovu koga se mogu predvideti različite vrste kriminala (Messner and Rosenfeld, 2001: 26). Na osnovu različitih dominantnih kulturnih institucija, kao rezultat specifičnih uslova koje one stvaraju postoje različiti oblici institucionalne neravnoteže koji, pak, proizvode različite tipove krivičnih dela (Messner, Rosenfeld, 2007). Institucionalna anomija može da predstavlja dominaciju ekonomije, civilnih institucija ili države, pri čemu, ona nije nijedan od ovih tipova, po sebi, već predstavlja institucionalnu neravnotežu kao takvu (Messner, Rosenfeld, 2001).

Postoje društva u kojima dominiraju civilne institucije, kao što su sistemi srodstva, etničke frakcije ili religije. Institucionalna neravnoteža moći u ovakvim društvima može dovesti do neke vrste ekstremnog moralnog opreza ili hipermoralizma. Članovi ovakvih društvenih zajednica razvijaju jak osećaj obaveze prema onima sa kojima dele društvene, etničke ili verske identitete. U ovim društvima se favorizuje grupna i partikularna zaštita časti, lojalnost i hipermoralizam u ime koga se čini kriminal (kršenje ljudskih i građanskih prava). "Drugi" postaje neprijatelj ili žrtva, zločin je ekvivalentan činu koji može, ali i ne mora biti osuđen po zakonu kodifikovanom represalijama ličnih sloboda, zločinima mržnje, kršenjem ljudskih prava, etničkim čišćenjem i dr. Ovo kulturno uređenje podstiče zločine u ime odbrane moralnog poretka shvaćenog u užem i veoma partikularnom smislu (Messner, Rosenfeld, 2001: 156).

Pored građanskog disbalansa, kada država preuzima široku ulogu u regulisanju svakodnevnog života možemo govoriti o pojavi institucionalnog disbalansa u društvenoj praksi. U ovim društvima su smanjene mogućnosti ostvarivanja individualnog osećanja direktne moralne odgovornosti. Političke institucije i ideološke norme prodiru u druge institucionalne entitete, a dominacija države se manifestuje kao demonstracija moći i devalvacija civilnog sektora. Briga za dobrobit drugih je atrofirana. Preterana dominacija države dovodi do raširene korupcije i srodnih oblika manipulacije ličnim odnosima u ostvarivanju nepoštene prednosti (Messner, Rosenfeld, 2004: 96). Korupcija postaje preovlađujući oblik kriminaliteta u socijalnom kolektivu. Manifestacija anomije se, u ovom slučaju, može okarakterisati kao moralni cinizam na različitim nivoima, a posledice korupcije u sferi politike kao

"utučeno i otuđeno građanstvo" (Jacobs, 2002: 83). U društvima u kojim dominira država, preovlađuje moralni cinizam, a povlačenje je karakteristika ponašanja atomiziranih, nepoverljivih, u građanskom smislu, neodgovornih pripadnika ovog kulturnog etosa. Solidarnost, empatija i altruizam su na niskom nivou, i odnose se na uzak socijalni krug kvalifikujući se kao ekskluzivni društveni kapital), a osećanja nepoverenja i neprijateljstva postaju najupečatljivija svojstva pri društvenim transakcijama. Dominacija ekonomije i tržišta predstavlja treći vid institucionalne neravnoteže koji je karakterističan za razvijena kapitalistička društva. Oslanjajući se na Mertonovu teoriju anomije, Mesner i Rosenfeld su izneli shvatanje po kome dominacija ekonomije u društvu i kulturi stvara nesklad između kolektivno akcentovanih ciljeva i dostupnih normativnih načina da se oni postignu. Istovremeno se traži orijentisanje ponašanja prema prospektu bogaćenja dok se efikasne mogućnosti institucionalno uskraćuju (Merton, 1938: 679; Messner, Rosenfeld, 2007). Ovaj kulturni etos se manifestuje kao prepoznatljiv skup vrednosti i obaveza u ostvarivanju željenih orijentacija, kao što su: individualizam, univerzalizam i "fetišizam novca" (Messner, 2003). Dominantno tržište kao karakteristika razvijenih zapadnih društava dovodi do visokog nivoa individualističkog predatorskog kriminala.

Dominacija tržišta ima širi društveni uticaj na kontekstualizaciju normativnih orijentacija i percepcija (ne)pravde. Ona se odnosi na tipove ponašanja u okviru "kognitivnog pejzaža" koji reprezentuje strukturno prilagođavanje moralnom poretku tržišta i ekonomije (Karsted, Farrall, 2006: 1012). Anomija zakona se konceptualizuje kao ekološka struktura normativnih orijentacija koja podrazumeva suštinsko poimanje pravde. Individualna moralnost je pod ogromnim uticajem strukturnih i normativnih karakteristika tržišta.

Dominantni kulturni etos ne mora da bude samo nesklad između ciljeva i sredstava, već se pre može sagledati kao nesklad jaz između državne regulacije strukturnih nivoa i personalne i direktne odgovornosti građana (Messner, Rosenfeld, 2004). U tom smislu, zaključujemo da su socijalno nepoverenje, moralni cinizam i apatija posledica različitih tipova institucionalne neravnoteže koja odlikuje srpsko društvo u kontinuitetu, pri se čemu sva tri tipa institucionalne neravnoteže mešaju i bore za dominaciju. Rezultat je uvećavanje apatije, cinizma i besa kao moralnih osećanja građana koji se nalaze u ekvilibrijumu različito definisanih kulturnih etosa koji ne dozvoljavaju uspostavljanje poverenja, solidarnosti i građanske dobre volje kao prekretnicu i izlazak iz začaranog kruga loše vlasti i lošeg podaništva.

ULOGA MORALNOSTI I DRUŠTVENOG KONTEKSTA U FORMIRANJU SPREMNOSTI ZA KRIMINAL

Kooperativnost, kao pozitivni oblik grupne interakcije unutar jedne složene zajednice, s porastom krize, ustupa mesto nesporazumima koji vremenom eskaliraju u otvorene društvene konflikte. Kada je mržnja dominantno osećanje, sužava se prostor za kritičko promišljanje situacije i mogućnost da one koji su proglašeni za neprijatelja sagledamo kao potencijalne prijatelje. Osećanje neprijateljstva praćeno je latentnim ili manifestnim nasiljem kojim se brani lični i moralni integritet formiran u odnosu na definisanog neprijatelja. Osuda koja proglašava nekoga za neprijatelja na individualnom nivou, predstavlja mehanizam koji usmerava narasli kapacitet straha, nezadovoljstva i bola ka drugom subjektu. Na društvenom nivou doktrina neprijatelja ima psihološki smisao u borbi za samoodržanjem (Kolakovski, 2005). Stvari su relativno jasne— nasilje je opravdano jer nas objekat naše mržnje ugrožava. Moralno osećanje nam govori da je sve u redu, nema stida, krivice i neprijatnosti jer postoji prećutna saglasnost da je ispravno mrzeti, da se na taj način branimo od nedostatka odgovornosti i krivice za sopstvenu sudbinu.

U političkoj teoriji Karl Šmita (Carl Schmitt) čuvenoj po distinkciji prijatelj/neprijatelj, pojam javnog neprijatelja (public enemy) se smatra osnovom političkog identiteta—ono što smo mi definisano je onim protiv čega smo. Za Šmita, važna stvar nije samo imati prijatelje u političkom smislu, još važnije je da odluka o tome ko su ti prijatelji zavisi od političke volje i moći, odn. suverene sile (kao što je država). Shodno tome od nje će zavisiti odluka ko su prijatelji, a ko neprijatelji, čak i među prijateljima.

Novi politički ciljevi mogu doneti zaokret u percepciji političkog neprijatelja. Međutim, ljudi i dalje trpe neumanjeni pritisak izrazito nepovoljnih društveno-ekonomskih okolnosti. Kada politička elita, uslovno rečeno, ukine tradicionalne neprijatelje (najčešće označene u nacionalističkom ključu), negativna osećanja koja su bila ka njima usmerena na individualnom i kolektivnom nivou dobijaju novu formu.

Postoji isprepletena, ali ne i ekvivalentna veza između morala i kriminala. Ako se kriminalitet definiše pravnim kodovima koji sadrže moralne zahteve, moral i zakonitost se ne podudarju. Sporna pitanja odnosa legaliteta i moralnosti se pojavljuju u svakodnevnom životu na različite načine. Formalna koncepcija kriminalne ideologije transmisiju razume kao najvažniji moralni aspekt dela. U njoj se pretpostavlja da pred svakim pojedincem stoji kategorična moralna dužnost da poštuje zakon. (Jareborg, 2009: 441). Međutim, pravda u

krivičnom postupku nije isto što i suštinska pravda jer se odnos pravnog i moralnog poretka razlikuje u poimanju pravde, a težnja ka njihovom usaglašavanju je veći problem dobre vladavine. Ne postoji ubedljiv argument za postojanje kategorične moralne dužnosti koja je u potpunosti usaglašena sa krivičnim zakonom. Moralna dužnost može da se prilagodi krivičnom zakonu i pristojnom pravnom poretku, ali to nije dovoljno. Prihvatanje moralnog autoriteta i legitimiteta demokratske države ne znači odbacivanje obaveze odgovornosti spram prosuđivanja zakona koji se krše sa moralnim standardima pojedinca. Robert Dal (*Robert Dhal*) odgovorno delanje sagledava i u odbijanju pojedinca da poštuje neki zakon, iako je donet u demokratskom postupku (Dal, 2004). Formalna koncepcija prava govori o pravnoj, a ne moralnoj dužnosti. Obrnuto posmatrano, ono što je moralno pogrešno ne mora po krivičnom zakonu da bude i pravno pogrešno kada nije u pitanju transgresija vrednosti koje su oličene kroz pravne norme, što relativizuje kategoričnu moralnu dužnost poštovanja zakona.

Moralnost kodirana zakonom povezana je sa politikom vlade koja neretko sprovodi mere koji nisu u skladu sa emocionalnim doživljajem pravde, posebno među marginalizovanim slojevima. Moralno osećanje koje čini osnov moralnog suda daje prekršiocima normi i zakona moralni argument kojima se opravdava selektivno poštovanje zakona. Svakodnevne emocije podrazumevaju reakcije na različite vidove kriminaliteta koje su nijansirane prema individualnom iskustvu, lokalnim običajima i različitim karakteristikama pojedinaca i grupa (Jackson, 2004).

Stav o emocijama kao iracionalnim i pristrasnim sa štetnim uticajem na adekvatne moralne sudove dominirao je teorijskim diskursom, govoreći u istorijskom kontekstu. Poslednjih godina taj stav se menja u prilog mišljenja da postoji značajan uticaj emocija na komunikativnu i informativnu sadržinu moralnih sudova. Emocije i moral se dovode u blisku vezu, te se smatra da su moral i moralno rasuđivanje u određenoj meri emocionalni akti i afektivni stavovi. U tom smislu se odnos prema kriminalu ili činjenju kriminala povezuje sa specifičnim emocionalno uslovljenim rezonovanjem i afektivnom razmenom koja postoji među akterima. Norme svakodnevnog društvenog delovanja, kao i njihovo kršenje, uključuju afektivne komponente koje stvaraju recipročni relacioni smisao afektivnih tokova i stavova. Njihova veza omogućuje shodnu analizu emocija i antisocijalnog ponašanja i kriminala (Cromby, 2010).

Medijska prezentacija kriminaliteta dovodi do promena u njegovoj socijalnoj i emocionalnoj percepciji. Mediji koji prenose "spektakle patnje" kod difuznog i najšireg skupa gledalaca izazivaju jake emocionalne reakcije, kao

što su bes, tuga i saosećanje. Društveni pokreti, a posebno političke partije, pokušavaju da konvertuju ta osećanja apsorbujući ih za ostvarivanje svojih programa, zadataka i ciljeva. Takva moralna osećanja nisu više deo direktnih interakcija između pojedinaca, ona nemaju uzajamnost i trajanje, postaju prolazna i promenljiva. Objekti saosećanja, besa i straha se brzo menjaju. Medijski podstaknuta negativna emocionalizacija javnog mnjenja dovodi do plodnog tla za političku i ideološku manipulaciju koja sražbu građanstva usmerava ka uspostavljanju politički osmišljenog neprijatelja. Politička manipulacija fenomenom kriminala koja je predmet analize u ovom radu odnosi se na vezu između partikularnih (partijskih) interesa i medijske prezentacije kriminaliteta (prevashodno počinjenih od strane pripadnika ekonomske i političke elite). Snažan izvor novog populizma se zasniva na borbenoj i herojskoj odlučnosti političkih aktera da se svojim autoritetom i voljom suprotstave kriminalu počinjenom od strane privilegovanih članova društva. Oni nude sigurnost i zaštitu zalazući svoj politički i moralni ugled u toj nameri.

Demokratizacija društva podrazumeva kretanje u potpuno suprotnom smeru: razvijanje autonomnih institucija koje će na duge staze smanjivati mogućnost kriminalizacije važnih društvenih procesa. U srpskom društvu i dalje nema snage za takav poredak stvari i kada bi tu činjenicu komentarisali iz ugla političke teorije Karla Šmita, mogla bi se uočiti večita simpatija za iracionalno i mitsko koja odbija ideju parlamentarne demokratije i vladavinu normativnih institucija. Sa ovog gledišta, građanski ideal miroljubivog sporazumevanja pri kome svi treba da nađu svoju korist i da naprave dobar posao, postaje ništa drugo do kukavički intelektualizam, izdaja mita i liberalna depolitizacija (Dostanić, 2011: 239).

Temeljan rad na promeni društvenog i političkog ambijenta podrazumeva organizovanje političkih debata, diskusije o pitanjima društvene etike, javne usluge koje promovišu moralne vrednosti, ukazivanje na opake posledice kriminaliteta i korupcije kao zajedničkog problema u kome svi učestvuju, i za koje je odgovorno celokupno društvo (od vrha do dna i obrnuto) isključuje manir svaljivanja krivice na ugledne članove društva, pojedince "uhvaćene na delu" o čijem procesuiranju odlučuje harizmatični pojedinac na vlasti.

KRIMINAL KAO POLITIČKO PITANJE U SRBIJI

Društveno delovanje je temelj društvenog života ljudi i bazični element društvene strukture. Bez društvenog delovanja ljudi ne bi mogli nastati niti postojati, kao ni ostali elementi iz kojih je sastavljena društvena struktura. Srbija je društvo koje karakteriše visok stepen nepoverenja ljudi prema

drugima i prema društvu uopšte (Čičkarević, 2003). Socijalne biografije mladih u Srbiji formiraju se unutar veoma nepovoljnog strukturalnog konteksta, uz minimalnu sistemsku podršku institucionalnih mehanizama države i veliku podršku neformalnih mreža, a odlikuju ih atomizovane prakse (Tomanović, S. i dr., 2012: 273). Preovlađujuće socijalno-psihološke reakcije postkonfliktnog društva savremene Srbije osciluju između apatije i cinizma na jednoj strani, i pojačanog brutalnog i nepredvidljivog nasilja u bliskom porodičnom i susedskom okruženju sa druge strane. Pitanje: U ime čega činim nasilje?, zamenjeno je pitanjem: U ime čega da ne činim nasilje? Odgovor se sve češće traži u sferi kriminala.

Devedesetih godina prošlog veka u Srbiji je nastao neksus politike i kriminala. Ova sprega nije bila, niti je to danas, pitanje faktičke povezanosti kriminala i politike, već se kriminal pojavljuje kao paradigma koja determiniše politički život i njegove aktere, ali i celokupni politički i društveni ambijent.

Pošto je moral društva povezan sa običajima, navikama koje društvo ili grupa prihvata kao ispravne ili pogrešne, i sa pravnim propisima koji dodatno donose pravne zabrane i kazne, njegov karakter je relativan—moral nije isti u svim društvenim grupama i istorijskim periodima. U vreme ratova na teritoriji bivše Jugoslavije, intenzivna i sveobuhvatna kriminalizacija društva je u većini bivših republika, obeležena mitom o kriminalcima–herojima. To je priča o čvrstim i hrabrim momcima koji kriminalnu prošlost zamenjuju srčanim angažmanom u odbrani nacije. Ta dužnost ih, sa jedne strane, u etičkom smislu pročišćava, a sa druge opravdava sva sredstva, pa i sam kriminalni čin, ukoliko je počinjen u ime ostvarenja višeg cilja definisanog kao odbrana i opstanak nacije. Rascep između stvarnosti u kojoj je jedino postojala kriminalizovana privredna aktivnost oslonjenja na malverzacije, šverc i ratno profiterstvo i ideološkog refleksa te stvarnosti u vidu narativa o kriminalcima kao ratnim herojima i podvižnicima spremnih na sve, poprimio je novu formu u periodu koji sledi.

Težnja da se relacija kriminal–politička vlast rasplete nakon okončanja ratne krize devedesetih osujećena je novom političkom ulogom kriminala u društvenom životu Srbije. Politizacija kriminalaca je zamenjena kriminalizacijom političara. Zloćudan kontinuitet rascepa između realnog prisustva kriminala i ideološko–političke manipulacije fenomenom kriminala nastavlja se u vidu mnoštva političko–kriminalnih afera čija je suštinska svrha politička diskvalifikacija konkurenata.

Uznemirenost koju izaziva neukroćeni kriminal u Srbiji se velikim delom odnosi na delovanje političke klase. Srbija spada u države u kojima se dugotrajno i neraskidivo prožimaju politički, poslovni i kriminalni interesi, te je neosporna činjenica da put ozdravljenja srpskog društva podrazumeva distanciranje od

kriminala u sferi društvenih elita. Ekskluzivne distribucione koalicije i dalje imaju neproporcionalnu organizacionu moć da manipulacijom kolektiviziraju svoje ciljeve i uske interese, pri čemu zaustavljaju promene i menjaju direkciju socijalne evolucije. Kriminalitet elita i sveobuhvatna korupcija umanjuju značenje vladavine prava, pa čak i percepcija korumpiranih političara i institucija podrija temelj poverenja koji je od ključnog značaja za demokratiju (Morris, 2009). Društveno nepoverenje stvara strah i neizvesnost i potrebu za zaštitom i sigurnošću koja društvo stalno vraća u hijerarhiju strukturiranu na relaciji gazda–klijent.

U slučajevima promena ekonomskih i političkih režima, istraživanja su pokazala da se u praksi novih demokratskih društava mogu razdvojiti efekti demokratije (stanje) i efekti demokratizacije (proces) koji ne podrazumevaju automatsko smanjivanje korupcije. Korupcija se može povećavati u periodu demokratizacije ili u najboljem slučaju, ona može ostati nepromenjena pre nego što počne da opada u budućnosti. Prema analizama jedan od uzroka ove pojave proizlazi iz demokratizacije političkog sistema kao procesa koji sam po sebi proizvodi novu korupciju, jer se sprovodi preko širokog spektra različitih mehanizama. To znači da demokratizacija, po svojoj prirodi, podrazumeva stanje brzih promena, mnoštvo različitih političkih pravila i praksi i manje predvidivo institucionalno okruženje. Nejasna pravila, nedefinisane linije ovlašćenja, provizorijumi i mehanizmi koji nisu u potpunosti odgovorni za svoj rad predstavljaju deo novonastalog ambijenta. Osim toga, demokratizacija stvara nova pravila za institucije i nove načine sticanja i ostvarivanja moći i bogatstva što predstavlja i izvor novih mogućnosti za korupciju. Slučajevi nove korupcije prate neoliberalni eho ekonomskih reformi i u sadejstvu sa ekonomskom krizom mogu uticati na povećanje diskrecionih ovlašćenja koje otvaraju vrata za korupcijsku dobit (Morris, 2009). U ovom smislu, institucionalna ranjivost predstavlja, kako uzrok visokog stepena neregularnosti, tako i široku mogućnost da se iz tog institucionalnog previranja izdvoje pojedinačni slučajevi kršenja zakona prema diskrecionoj volji vladajućih političkih subjekata.

Veoma značajan faktor u borbi protiv kriminaliteta predstavlja potreba za promenom u simboličkom značenju kriminala i njegovom pomeranju na margine kognitivnog pejzaža celokupnog društva. Međutim, način na koji se problem kriminaliteta danas tretira u Srbiji deluje potpuno suprotno ovom zahtevu. Kriminal nastavlja da crpe neku vrstu društvenog ugleda uz veliku pomoć medijske prezentacije koja deluje po principu senzacionalizma, uredničke neodgovornosti i političke instruisanosti. Time se degradiraju pokušaji da se kriminal smesti u stvarne okvire društvene opasnosti, da se on razdvoji od političkih razračunavanja, i na kraju, da se označi kao nešto što

se ne isplati. Kontradiktorna poruka koja decenijama zbunjuje građanstvo, a posebno mlade generacije, sadržana je u prećutnoj konstataciji da je kriminal jedino što donosi finansijski uspeh, da sankcije ne zavise od ustanovljenih i usaglašenih moralnih i normativnih kriterijuma koji vladaju na širem društvenom nivou, već da su stvar partikularno shvaćene pravde koja se rukovodi interesima grupe koja ima moć da ih kreira, sprovođi, ali i krši.

Vladine akcije poput krivičnog gonjenja mogu se sagledati kao ceremonijalni i ritualni performans koji određuje sadržaj javnog morala i simbolizuje javnu afirmaciju socijalnih ideala i normi (Ramirez, 2013: 867). Vrlo je važno društveno značenje u izboru onoga ko se kažnjava i koja ideja se ispoljava u odluci o kažnjavanju. To značenje može sugerisati da se samo sitan kriminalitet ne isplati, a da je kriminalitet pripadnika privilegovanih društvenih mreža praktično izvan zakona. Afirmacija krupnog kriminaliteta rezultira u visoko-profilisanom marketingu kriminalne profitabilnosti, što podstiče moralni rizik i cinizam. Međutim, rešenost da se kriminal kao isplativa delatnost ospori i zaustavi mora biti motivisana socijalnim, a ne političkim ciljevima, i to, prevashodno, kroz uspostavljanje kohezivnog krivično-pravnog sistema koji neće poznavati diskrecione odluke o kažnjavanju i time pozitivno oblikovati društvo putem zakonodavnih normi. Javni interes kao suština demokratskog ideala podrazumeva pravednu vladavinu zakona primenljivog na sve podjednako.

Konflikti koji potiču iz različitih sfera života često prelaze u politički domen (Schmitt, 1996: 36). Hiperpolitizacija gotovo sve čini potencijalno političkim, pri čemu postoji opasnost da se politika trivijalizuje i svede na domen izborne kampanje. Već duže vreme uočljiva je paradoksalna pojava da vladajuće političke strukture u Srbiji, kriminal i borbu protiv kriminala u svojim redovima motivišu i prilagođavaju dnevno-političkim potrebama koje služe podizanju sopstvenog političkog ugleda. Političke kampanje koje imaju na meti problem kriminalizovanih privrednih i političkih struktura baziraju se na politički inspirisanom izboru pojedinaca koji će biti označeni kao najveće društvene "štetočine". Između ostalog, njihova funkcija je kanalisanje socijalnog nezadovoljstva širokih društvenih slojeva koji trpe ponovni nalet očaja i bespomoćnosti. Efekti se postižu neprekidnim usmeravanjem pažnje javnosti na potencijalne krivce u redovima političke elite (najčešće, one koja više nije na vlasti), što za posledicu ima izjednačavanje političkih aktivnosti i njenih motiva sa kriminalnim aktivnostima i njenim motivima. Građani se obeshrabruju i navode na apatični zaključak da je politika, zapravo, vid antisocijalne aktivnosti.

Naraslo nepoverenje, nesigurnost i beznadežnost rezultiraju odustajanjem od mogućnosti da građanin odlučuje, ne samo više o svojoj sudbini, već i

pretpostavkama njene propasti. Na nivou cele društvene zajednice se nastavlja odbojnost prema poštovanju pravnih i zakonskih normi. Osetljivi balans postizanja legitimiteta političke vlasti se oslanja na populizam koji umiruje podozrenje i strah. Povlačenje nacionalističkog diskursa iz političkog života zahteva novi populistički ključ koji će dati razloge za poslušnost. Nerazrešive protivurečnosti srpskog društva koje se kreće u zatvorenom krugu nesklada između legitimiteta i legaliteta iznedrile su stanje u kome je legalitet *defacto* deo političke manipulacije kojom se postiže legitimitet. Pravni poredak ostaje na margini ovih političkih štimovanja sistema u uslovima kriminalizovane privrede, dok istovremeno ideološki zaokreti koji imaju za cilj razrešavanje političke krize izvan nacionalističkog obrasca izazivaju stanje potpune konfuzije i destrukcije koja se širi po svim segmentima društva, i to ovog puta, unutar njega.

Medijska hiper-prezentacija kriminalnih afera u političkoj i privrednoj praksi zbunjuje i zamagljuje izuzetno kompleksnu i komplikovanu vezu između formalnih i neformalnih struktura i mreža postautoritarnog i postkonfliktnog društva koja se više zapliće nego raspliće u mukotrpnom procesu strukturnih promena.

Stav javnosti o kriminalu, ma šta on podrazumevao, i odgovor na pitanje šta činiti sa njim, jeste problematični socijalni konstrukt. On se mora posmatrati kao kompleksan set interakcija između medija, snaga reda i zakona, lobija koji vrše pritisak i političara koji pokušavaju da se odnose kao dobre demokrate (Leishman, Mason, 2003). Politička kultura koja opstaje na stalnom, pojednostavljenom međusobnom prebacivanju krivice putem manipulativnih akcija medijskih urednika i političara mora se menjati u pravcu kritičkog javnog mnjenja koje će razumeti i druge sile koje deluju u političkom životu i društvu.

Smena političke vlasti u Srbiji, gotovo da podrazumeva neizostavno pozivanje na krivičnu odgovornost i pompezna hapšenja bivših najviših političkih i privrednih rukovodilaca usled različitih oblika umešanosti u kriminalne aktivnosti i povezanosti sa kriminalnim podzemljem. Javnost je prezasićena stalnim razotkrivanjem kriminalne pozadine svojih, do skoro, najuglednijih građana uz neumitan utisak da je, sa obe strane, pretežno reč o ostvarivanju partikularnog političkog ili ličnog cilja. Obrnuti efekat politički motivisanog procesuiranja kriminalnih aktivnosti partijskih protivnika, istovremeno daje mogućnost počinocima kriminalnih dela da sebe stave u položaj žrtve političkog progona i njime manipulišu pred javnošću, osporavajući stvarnu krivicu. Autentičnost motiva onih koji traže pravdu se time dovodi u pitanje, a scenario hajke na političare-kriminalce dobija groteskne razmere. Ogromna šteta u pokušaju da se usklade normativni i

moralni poredak srpskog društva potiče od povezanosti kriminala i političkog marketinga.

U javnom prostoru se razvio spektar različitih moralnih osećanja prema tajkunima–kriminalcima koji se kreće od prikrivenog divljenja i strahopoštovanja do mržnje i želje za njihovim javnim kažnjavanjem. Politička manipulacija ovim podgrejanim interesovanjem javnosti jeste da se na ovaj način, zapravo, skrivaju činjenice realnog života, gotovo po istom obrascu, po kojem je građen narativ o kriminalcu nacionalnom heroju koji je danas zamenjen figurom kriminalca tajkuna. Navodna ili stvarna rešenost da se zaista razotkrije kriminalna pozadina najmoćnijih društvenih aktera postaje politički kapital. Politički legitimitet se stiče ispunjavanjem popularnih zahteva od kojih je najaktuelniji hapšenje i procesuiranje pojedinaca iz privrednog i političkog vrha koji su nelegalno došli do bogatstva ili ga uvećali tokom svojih mandata. Napuštanje politike popustljivosti prema kriminalu i kazni ima karakteristike populizma. Populizam se zasniva na snažnoj harizmi lidera koji se direktno obraća narodu (Canovan, 1999). Međutim, populizmom motivisani politički cilj se značajno približava nedemokratskim kriterijumima kakav poznaju totalitarni režimi. On održava nedemokratske i nepredvidljive neformalne društvene tokove, koje karakteriše nepouzdanost, neizvesnost i proizvoljnost. Pravda ostaje pitanje partikularnog interesa, a potreba za pravdom se na opšte–društvenom planu zadovoljava politički motivisanom voljom vlastodržca da proizvoljno odabira političke i privredne aktere koji će snositi konsekvence navodne ili stvarne krivične odgovornosti. To je neprekidno udaljavanje od neophodne temeljne reforme privrednog i pravosudnog sistema kao osnovne pretpostavke suzbijanja kriminala.

Nivo i oblici kriminaliteta u demokratskom društvu ne treba da zavise od volje najistaknutijih pojedinaca izvršne vlasti i njihove namere da se "pošteno obračunaju ili ne obračunaju sa njima". Osvetoljubivo, selektivno i diskriminatorno gonjenje je u suprotnosti sa parničnim postupkom (Ramirez, 2010: 379–380). Svaki identifikovani uticaj doktrine sile smanjuje diskreciju i nezavisnost tužilaštva čime se otvaraju klizna vrata kroz koja cirkulišu poslovni lideri smenjajući partijski stečene upravljačke pozicije sa pozicijama lidera u privatnom biznisu, i to u relativno kratkom roku. Percepcija ispravnosti i pravičnosti zakona je od ključne važnosti za poštovanje zakona. Veza između socijalnog uticaja, socijalnog značenja, i zastrašivanja kriminala rezultira u činjenici da zakon može da oblikuje kako individualne percepcije vrednosti, verovanja i ponašanja ljudi prema načinu na koji se oni sprovode, tako i njihove odluke da se uključe u kriminal. Diskreciono primenjivanje zakona prenosi negativne poruke i dovodi do erozije legalno uređenog društva.

Kada je zakonodavac/vladar zamenjen po zakonu, neposlušnost više nije najprikladnija reč za stav povezan sa kriminalom: termin indiferencija (ili odbijanje) je mnogo prikladniji za ono što je o čemu se radi. Počinilac više ne remeti nečiji mir, već uznemirava "zakonski mir" (*Rechtsfrieden*). On se ponaša na antisocijalan način izrugivajući ili ne mareći o vrednostima i interesima društva. Na neki način, on se stavlja van pravne zajednice (*Rechtsgemeinschaft*) pokazujući neprijateljstvo ili ravnodušnost prema onome što čini miran zajednički život mogućim (Jareborg, 2009: 435). Iako je zakon ekspresija državne vlasti, ona u poslednjoj fazi, postaje veoma apstraktana, povlači se u pozadinu i poredak pravne norme stupa na scenu. Za razliku od primitivne kriminologije u kojoj faktor odbijanja poslušnosti vladaru definiše suštinu zločina, u formalnoj kriminologiji ravnodušnost ili neprijateljstvo prema pravnom poretku kao celini određuje karakter dela kao kriminalnog. Društvena kontrola putem kriminalizacije je veoma jeftina, a samim tim i često korišćena u praksi. Princip kriminalizacije kao poslednji zaklon zakonodavca zastareo je i predstavlja ostatke primitivne kriminalne ideologije.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

U procesu sagledavanja objekta i sveta oko sebe, upravo vrednosti utiču na to koji će aspekt objekta biti najvažniji za naše razumevanje i naš stav prema objektu u celini. Vrednosne orijentacije su širi pojam od vrednosti, one označavaju opšti sistem važnih, ključnih vrednosti. Vrednosne orijentacije imaju funkciju provodnika iz sfere apstraktnog, individualnog mišljenja (vrednost), u polje praktičnog delovanja, aktivnosti, ponašanja, pa predstavljaju važan analitički alat, budući da nastaju kada vrednosti postanu kulturni i društveni standard koji rukovodi i usmerava ponašanje pojedinca i grupe. Vrednosne orijentacije nisu nekakvi nepromenljivi i savršeno celoviti sistemi vrednosti i uverenja. Vrednosti oblikuju složenu mrežu međuzavisnih smernica koje najpre moraju biti delotvorne. Ukoliko nas dovode do zadovoljavajućih rezultata, onda su adekvatne. No, ukoliko se naše tumačenje sveta i onoga kakav bi svet trebalo da bude (naše vrednosti) ne poklapaju sa realnošću, moguća su dva odgovora: društvena pobuna, pa i revolucija, ili povlačenje u sebe i korekcija sopstvenih vrednosti. Zato vrednosni sistemi jesu značajan analitički alat, budući da oslikavaju i trenutno stanje u društvu, ali i pravce u kom se društvo može menjati. Savremeni američki teoretičar Ričard Rorti (*Richard Rorty*) smatra da postoji i moralni progres i da se on upravo postiže kroz pojačavanje senzitivnosti i odgovornosti na raznovrsnost ljudi (Rorty, 1999: 81). Rorti smatra da se društvena solidarnost gradi postepeno, putem nečeg što bi se moglo nazvati

"generalizacija empatije". Empatija koju imamo prema nekom zavisi od toga koliko nam je poznat život te ličnosti, kao i od toga kakva je priroda same društvene veze s njom. Zbog toga je osećaj solidarnosti prirodno najjači među onim najbližim i onima koje najviše poznajemo. Širenjem empatije izvan okvira poznatog stvaraju se novi integracioni odnosi kao stub nastanka i razvoja širih društvenih zajednica. Ako pri promatranju nekog društvenog problema nastojimo da zanemarimo razlike i manjak društvenih veza sa onima koje percipiramo kao "druge" zarad sličnosti da budemo poniženi od strane institucija ili pojedinaca, na taj način generalizujemo empatiju. Ova vrsta generalizacije bi se ogledala u sposobnosti da naše tradicionalne (religijske, rasne, običajne i sl.) razlike sve više sagledavamo kao nevažne u odnosu na sličnosti u pogledu patnje—sposobnosti da ljude koji su veoma različiti od nas smatramo uključenim u ono "mi" (Rorty, 1995: 192).

Individualne i kolektivne emocije koje se mogu nazvati negativnim emocijama (moralno gađenje, osvetoljubiva osećanja, ogorčenost, malodušnost) čine vrednosne barometre društvenog morala koji služe kao legitimna osnova za pravo i pravne procedure. Promene u javnom i političkom diskursu o kriminalu uključuju proces emocionalizacije javnog diskursa o zločinu i zakonu. Mediji se na tom planu angažuju stvarajući izrazito emotivni odnos prema zločinu, te se kriminalna politika svodi na izražavanje kolektivnih osećanja straha i besa prema kriminalu. Politička elita primarno fokusira emocionalne potrebe javnosti, kako bi putem refleksije emocionalnog stanja publike zauzvrat pridobila biračko telo (Karsted, 2002: 303). U tom smislu, treba naglasiti da percepcija kriminala, nije isto što i faktičko stanje. Posebno kada su u pitanju kriminal elita i korupcija kao fenomeni postoji bitna razlika između percepcije i stvarnosti. Razlikovanje percepcije korupcije od učešća od korupciji ne znači da je percepcija nebitna, naprotiv, u politici je percepcija sve (Morris, 2009). Utisak o rasprostranjenosti korupcije i kriminala u rukovodećim strukturama može predstavljati važan činilac u sferi šire političke kulture koji će imati efekte na proces demokratiskih promena u političkom sistemu. Prenaglašena percepcija korupcije i kriminala u okviru sistema pojačavaće nepoverenje u sistem i komplikovati zadatak podrivanjem društvenog kapitala i vere u legitimitet sistema.

Individualne i kolektivne emocije su uslovljene socijalnim i moralnim vrednostima pravde i pravičnosti, a briga za njihovo ostvarenje univerzalna je u svim društvima (Schwartz, 1994; Schwartz, Sagiv, 1995). Kada su osnovna moralna načela povređena dolazi do kolektivnog iskustva koje je sačinjeno od besa, malodušnosti i povlačenja. Emocionalizacija javnog diskursa o kriminalu predstavlja deo šire promene u emocionalnoj kulturi i moralnoj

imaginaciji društva. Mediji se angažuju u stvaranju tzv. distancirane patnje koja podrazumeva saučešće prema žrtvama i moralno gađenje prema počinocima (Boltanski, 1999). Javno izražavanje kolektivnih osećanja straha i ljutnje prema kriminalu predstavljaju osnov kriminalne politike. Nacionalna i globalna publika postaju emocionalizovani visoko moralni posmatrači udaljenog spektakla i daleke patnje. Ipak, potrebna je određena doza nepristrasnosti, gotovo ravnodušnosti i "dobronamerne nezainteresovanosti" da bi moralno rasuđivanje i moralna obaveza bili autentični (Boltanski, 1999, Karsted, 2000).

Moralna intuicija predstavlja centralni pojam u teorijskom konstruisanju morala kao osnove društvenog poretka. Cilj morala je ostvarenje opšteg dobra. Teoretičari koji društveni poredak posmatraju u okvirima njegovih moralnih osnova procenjuju institucije spram njihove spremnosti na aktivno zalaganje u cilju dostizanja ovog moralnog progressa. Definisane karakteristika javnog diskursa o kriminalu podrazumeva balansiran odnos javnog interesa, moralnih obaveza i samilosti. Posebno treba voditi računa o potencijalima za selektivni ili kvalitativni populizam koje masovni mediji danas imaju. U političkom smislu on predstavlja ograničavanje individualnih prava građana jer oni imaju uticaj samo sa kvantitativne tačke gledišta, kao pojedinci slede odluke većine. U totalitarnim režimima ljudi su zamišljeni kao kvalitet monolitnog entiteta koji izražava zajedničku volju. Izgubivši svoju moć delegiranja građani ne deluju, oni su samo pozvani da igraju ulogu naroda. Tako je narod samo pozorišna fikcija. Umberto Eko (Umberto Eco) smatra da televizija i internet mediji kvalitativnog populizma u našoj budućnosti kao emocionalnan odgovor odabrane grupe građana mogu biti predstavljeni i prihvaćeni kao glas naroda (Eco, 1995). Populizam i harizma vođe koja se zasniva na njegovoj volji da poštuje zakon predstavljaju opasnost po zakon i uvek podrazumevaju da je reč o neprijateljima prema kojima se odnosimo sa osećanjima, a ne sa pravnim argumentima.

Emocionalizacija percepcije i odnosa javnosti prema kriminalu političkih elita u Srbiji čini široku javnost "distanciranim visoko moralnim" posmatračem političko-kriminalnog spektakla čime se kompenzuje narasli zahtev za osvetničkom pravdom nezadovoljnih i instrumentalizuje u političko-partijskim borbama za vlast. Isključivo legalistička konsekvencija nije dovoljna za jačanje konvergencije moralnih osnova poretka i institucionalno-pravnog okvira od značaja za regulisanje negativnih dinamičkih procesa u društvu, uključujući i fenomenologiju kriminala. Nova normativna rešenja i institucionalni mehanizmi svakako su pokazatelj spremnosti da se ova konvergencija jača. Međutim, za pojedinca, one su tek orijentacija ili podsticaj. Kako je pojedinac proizvod društvene sredine koja diktira i lični

razvoj i razvoj zajednice, efektivne reforme moraju da prate stvarne društvene potrebe.

LITERATURA

- (1) Babić, J. (2008). Etika i moral, *Theoria*, 1(51): 35–48.
- (2) Canovan, M. (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1): 2–16.
- (3) Čičkarić, L. (2003). Konstrukcija političkog identiteta u konetkstu globalizacije i tranzicije društva. *Sociološki pregled*, 37(1–2): 79–99.
- (4) Cromby, J., Brown, S., Gross, H., Locke, A., Patterson, A. (2010). Constructing Crime, Enacting Morality: Emotion, Crime and Anti-Social Behaviour in an Inner-City Community. *British Journal of Criminology*, 50(5): 873–895.
- (5) Dal, R. (1999). *Demokratija i njeni kritičari*. Podgorica: CID.
- (6) Eco, U. (1995). *Ur-Fascism*, *The New York Review of Books*.
- (7) Hart, H.L.A. (1961). *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
- (8) Jackson, J. (2004). Experience and expression: social and cultural significance in the fear of crime. *British Journal of Criminology*, 44(6): 946–966.
- (9) Jakobs, J. (2002). Dilemmas of Corruption Control. In Stephen Kotkin and Andras Sajo (eds.). *Political Corruption in Transition: A Skeptic's Handbook*. New York: CEU Press, 81–90.
- (10) Jareborg, N. (2000). Crime Ideologies, *Scandinavian Studies in Law*, 40: 431–443.
- (11) Karsted, S. (2002). Emotions and Criminal Justice. *Theoretical Criminology*, 6(3): 299–317.
- (12) Karsted, S., Farrall, S. (2006). The Moral Economy of Everyday Life: Markets, Consumers and Citizens. *British Journal of Criminology*, 46(6): 1011–36.
- (13) Kolakovski, L. (2005). *Moji ispravni pogledi na sve*. Novi Sad: Futura.
- (14) Leishman, F., Mason, P. (2003). *Policing and the Media: facts, fictions and factions*. Cullompton: Willan Publishing.
- (15) Merton, R. (1938). *Social Teheory and Social Strukture*. New York: Free Press.
- (16) Messner, S., Rosenfeld, R. (2007). *Crime and American Dream. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning*.
- (17) Messner, S., Rosenfeld, R. (2004). Institutionalizing Criminological Theory. In: *Volume 13 of Advances in Criminological Theory. Beyond Empiricism: Institutions and Intentions in the Study of Crime*. McCord, J. (ed.), Piscataway, NJ: Transaction, 83–105.

- (18) Messner, S., Thome, H., Rosenfeld. R. (2008). Anomie, and Violent Crime: Clarifying and Elaborating–Anomie Theory, *International Journal on Conflict and Violence*, 2(2): 163–181.
- (19) Ramirez, M. (2013). Criminal Affirmance: Going Beyond the Deterrence Paradigm to Examine the Social Meaning of Declining Prosecution of Elite Crime. *Connecticut Law Review*, 45(3): 865–931.
- (20) Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York, NY: Free Press.
- (21) Rorty, R. (1995). *Contingency, Irony, Solidarity*. New York: Cambridge University Press.
- (22) Rorty, R. (1999). *Philosophy and Social Hope*, London: Penguin Books.
- (23) Schmitt, C. (1985). *Political Theology*. Translated by George Schwab. Cambridge: MIT Press.
- (24) Schmitt, C. (1996). *The Concept of the Political*. trans. George Schwab. Chicago: University of Chicago Press.
- (25) Schwartz, S. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50: 19–45.
- (26) Schwartz, S., Sagiv, L. (1995). Identifying culture–specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross–Cultural Psychology*, 26: 92–116.
- (27) Stark, R. (1987). Deviant Places: A Theory of the Ecology of Crime. *Criminology* 25: 893–909.
- (28) Tomanović, S. i dr. (2012). *Mladi—naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.

RELATION BETWEEN CRIME AND MORAL FOUNDATIONS OF SOCIAL ORDER

The ratio of legality and legitimacy should have as its final outcome enhancement of inclusiveness of social interactions as well as moral progress. The ambition of the authors was to illustrate in this paper certain aspects of the legality and legitimacy that have legal and theoretical broader social significance, as well as to highlight the most important aspects in which these insights disagree with the understanding of social reality in terms of moral foundations. In social practice, the weakening of the convergence of legality and legitimacy is manifested in different ways, and is closely related to the phenomenon of crime and its political and social perception. The authors underlined some key issues that stand in the way of the process of decriminalization of Serbian society by perceiving it, both, as a lack

of capacity to overcome "friend–enemy" political concept in a broad social context, and, endurance in political manipulation of the crime phenomenon and the absence of a stable institutional balance. Starting from the understanding of the function of criminological theory also as a search for the answer to the question "what creates cruelty?" as the antipode to solidarity being 'the social glue', the authors provide arguments in support of concerns over raising moral cynicism and apathy as the predominant emotional feature of contemporary Serbian society by focusing its potential for transmutation into uncontrolled violence.

KEYWORDS: Crime / moral / social order / solidarity / violence